

Solymár József

Palócok a Mátra alatt

A második világháború végéig Mátraballa és Nádújfalu testvérközségek voltak. Közös volt a papjuk is, a jegyzőjük is, de ami ennél többet jelent: erős családi és baráti szálak fűzték össze a két falu népét.

Aztán valahol a magasságos közigazgatásnál határozat született, s annyira kétfelé lökték az ikreket, hogy Nádújfalu Nógrád megyébe, Mátraballa pedig Hevesbe került. Mindkettő élvezheti a megyeszéle minden hátrányát.

Hanem egy közigazgatási döntéstől azért nem szakad meg minden kapcsolat. A ballaiak most is úgy lógnak Eger meg Tarján közt, mint Mohamed koporsója az ég és föld között.

Nem lenne érdektelen kimutatni a mindennapos kapcsolatokat, melyek falumat - Ballát - Tarjánhoz, Kisterenyéhez, Mátranovákhoz kötik, de most csupán a bányászatról, a bányászokról kívánok beszélni. Mert a nógrádi bányászat halálát Ballán is sokan meggyászolták.

Gyerekkorom legjobb barátja Forgó Miku volt, az ő apja pedig ragadványneve szerint Penyisz Marci bácsi. Arcszíne miatt nevezték így, mert a föld alatt nem tudott leburnulni. Ő mesélt sokat Kányásról, Vizslásról, Mizserfáról, a két világháború közötti bányászletről. Elmondta például, hogy hétvégeken vagy a ritka szabadnapokon gyalog tették meg az utat hazáig meg vissza, hogy a családot lássák, a szennyest tisztára cseréljék, és hogy krumplit, lisztet, kis szalonnát vigyenek a következő hétre. Volt, hogy télidőben annyira dideregtek a nagy hóban: a házilag festett kék vászonnadrág alatt a törölközőt kötötték a legfontosabb testrésze. Csoda-e, hogy az asszonyt nem tudták mindig megvigasztalni?

Marci bácsitól tanultam meg a „népszerű” bányászetel, a macsánka receptjét is. A szállás előtt tüzet raktak, félig vízzel odaakasztották a vaskondért, aztán minden bányász dobott bele valamit. Ki krumplit, ki tarhonyát, ki szalonnadarabokat, egy kis zöldséget is ha volt. Megsózták, megpaprikázták, aztán kiosztották egymás közt testvériesen.

Marci bácsi egyébként a falu kommunista párttitkára lett a második világháború után. Azt, hogy elindulhattam az írói, újságírói pályán nagyrészt neki köszönhettem. Amikor hazalátogattam bosszúsán mondogatta: „Ki vagy te ott Pesten, hogy minden hónapban káderjellemezést kell küldeni rólad” Hát bizony kezdő író, és a Magyar Távirati Iroda gyakornoka voltam.

Az én szegény palócfalum ebben az évszázadban soha nem tudta eltartani teljes lakosságát. Ezért mentek százötvenen Kanadába, ezért indultak minden esztendőben a hathónapos summások és a részes aratók az Alföldre és a Dunántúlra. Ezért ragadták meg olyan sokan azt a lehetőséget, főleg a termelőszövetkezetek megszervezése után, hogy a bányászbuzsokkal munkába menjenek és minden nap hazatérhessenek családi fészkükbe.

Ma Mátraballán ugyanúgy túlsúlyban vannak az öregek, mint igen sok más palócfaluban. És hogy nincs nyomor, nincs riasztó szegénység, azt nagyrészt annak köszönhetjük: hozzá még a postás a volt bányászok viszonylag tisztességes nyugdíját. De meddig hozzá? Míg egy generáció el nem távozik.

A továbbiakban alig-alig emlegetem egy volt elemista iskolatársam bányászmúltját, bányászélményeit. Inkább azt szeretném megmutatni, hogy itt, a mi tájékunkon hogyan alakult ki és milyen is volt a palóc bányász figurája, és hogy ezeknek az embereknek valamennyien adósai vagyunk.

*

A holtak már nem nyilatkoznak és nem is mesélnek. Sértődötten hallgatnak, üzenetük egyértelmű: miért nem kérdeztél időben?

Én, mint író mindig a valóság alázatos szolgája voltam. Ehhez képest a realizmus uralta évtizedekben sem voltam sikeres. A konfliktus abból adódott, hogy a világot véletlenül sem olyanak láttam, mint amilyenek a hatalom birtokosai látni vagy láttatni szerették volna. Így megjelenési lehetőségek, fórum híján nem mindig mertem zaklatni kérdéseimmel azokat, akiknek sorsára igazán kíváncsi lettem volna.

Tamási Áron immár reklámszöveggé lett mondása szerint azért születünk a világra, hogy valahol otthon legyünk benne. Ám lehet ennek a szép gondolatnak egy másik olvasata is. Az otthon, amelyik útjára bocsátotta az írókat, holtáig elvárhatja tőle, hogy fáradhatatlanul küldje, küldözze az üzeneteket a nagyvilágba arról, hogyan élnek, milyen emlékeket őrizgetnek az övéi. És az író sohasem lehet nyugodt, elégedett, mert az idők múlásával ez a restancia egyre csak növekszik. Elhalnak azok, akikre gyermekként rácsodálkozott, akikkel férfiként barátkozott, akikkel együtt öregedett. Gondolom, ezt az adósságot végül az adós elhalálózása miatt lehet csak majd leírni.

Okkal megutálna az olvasó, ha most megpróbálnék számot adni arról, hogy regényeimben, novelláimban, filmjeimben hol jelennek meg, hol bujkálnak az én kedves kis palóc falumban átél és gyűjtött élmények. A nyers, a feldolgozatlan, ha úgy tetszik igazán értékes dokumentumok is legalább ezer oldalt töltenek meg. Két dokumentumfilm, és ki tudja milyen hosszú magnószalagok is őrzik a kíváncsiskodás termékét.

De beszéljünk arról, ami nem sikerült. Több, mint három évtizeddel ezelőtt, amikor dokumentumfilmet készítve azt firtattuk, hogy a kamaszlányoktól a vénasszonyokig miként alakult, vagy mit ígér a falu szépeinek sorsa vagy jövője, megakadtunk egy olyan parasztháznál is, ahol éppen egy frissen érettségizett diáklány gondolataira, érzéseire voltunk kíváncsiak. És az atya úgy érezte, hogy itt valami nagy igazságtalanság történik, mert neki kellene kapnia a főszerepet. Részletesen, szinte lépésről-lépésre haladva mondta el, hogyan sikerült kimenekülni a Don-kanyar poklából. Barátjával bujdosnak hazafelé, próbáltak láthatatlanná válni egy temető mellett, ahol a németek éppen tömeges kivégzést hajtottak végre. Sikerült

szerezniük - szekérrel együtt - egy kis „pónyit”, vagyis egy szőrös ruszki lovacskát, amivel gyorsabban haladhattak, csakhogy két nap, két éjszaka nem mertek eltávolodni a lótól, meg a szekértől, mert holtbiztos, hogy elorozta volna valaki. A nagyjelenet az volt, hogy a csontig hatoló orosz fagyban sikerült bejutni egy olyan épen maradt házikóba, ahol magyar katonák melegegtek. Ám jóformán el sem vackolódtak, amikor berontottak az épületbe a németek, és nagy hangon követelni kezdték, hogy mindenki takarodjon ki. A németeknél géppisztoly volt, a magyaroknál öreg mordályok, már aki nem dobta el útközben.

A feszültség forrponon volt.

És én, a hülye megkérdeztem: - Kimentetek?

- Ki - mondta ő, és erről nem kívánt tovább nyilatkozni.

Én azidőben, mint éppen jegyzett író, mindent megpróbáltam, hogy eladjam ennek a mátraballai embernek a históriáját, aki ráadásul megmagyarázta, hogy ő csak azért jutott ki a Don-kanyarból, mert árva gyerek volt, és nem akart meghalni addig, míg bele nem kóstolt a családi örömökbe. *Petőfi* Bolond Istók-ja jutott eszembe: míg az ember boldog nem volt, addig meg nem halhat.

A „Vert sereg katonája” című szinopszisomat, melyet máig őrizgetek, vittem a Zrínyi katonai kiadóhoz, aztán a Magvetőhöz, ahol hat kötetem jelent már meg, de mindenütt ki-dobtak velem. Gondoltam, majd később, majd egyszer ennek is eljőhet az ideje. Ám az én emberem - mivel már elérte célját és boldog volt - oly hamar meghalt, hogy a részletes beszélgetés mindörökre elmaradt.

*

Miért mondtam el mindezt? Ráadásul ilyen fájdalmas részletességgel. Mert most újra ugyanígy jártam. Ahhoz, hogy megérthessük, mi is történt, el kell mondani, hogy származás és születés szerint nem vagyok ballai. Apám vasutas volt, Tokajhegyalján Tályán szolgált forgalmistaként, amikor megláttam a napvilágot. Fél évesen, pólyában hoztak át ide palócföldre, mivel édesapám immár állomásfőnök úrrá avanszált. Itt szolgált, itt volt nyugdíjas, s végül itt is temették el. Özvegy édesanyámat Pestre hoztam, de mikor ütött az órája, őt is hazavittük Úrhegyire, mert nálunk így hívják a temetőt.

Ballán voltam gyerek, itt éltem át a második világháború idején a front átvonulását, majd utána, a magam szerény módján itt próbáltam „népboldogítani”. Mivel, mint vasutas gyerekeknek szabad jegyem volt, majd minden héten hazalátogattam egyetemi éveim alatt is.

Apám halálával vált egyre lazábbá, s látszólag meg is szakadt a kapcsolat. Nem volt hová hazamenni.

Így utólag is büszkén mondhatom, hogy sok jó barátnál meghálhattam volna, étellel, itallal is megkínáltak volna. De ahol korábban otthon voltam, nem szívesen lettem volna vendég. A falu élt, változott, én pedig emlékeztem. Mivel nem láttam a mindennapokat, talán jobban őriztem a múltat, mint az ottlakók. Álmaimban jártam haza, mondhatnám amúgy romantikusan, ha természetem nem lenne olyan, hogy felébredvén, minden álmot elfelejtsek.

Ám csak főigazság, hogy otthon híján kerültem el az én kedves palócfalumat. Volt egy másik és talán fontosabb ok. Mint író és újságíró olyan sikertelen voltam, hogy ennél sikertelenebb talán nem is lehettem volna. Húszerék esztendő telt el anélkül, hogy könyvem, netán fontosabb rövid írásom megjelent volna. Kiszuperáltak. Márpedig hogy kullogjon haza

úgy egy tékozló fiú, aki csak maga tudja, hogy nem tékozolt el semmit. Üres a keze, üres a tarisznyája, joggal gondolhatják, hogy a feje is üres.

Aztán a rendszerváltás hozott egy csöppnyi változást. Imitt-amott kezdtem újra megjelenni, és eszébe jutottam az otthonhagyottaknak.

Meghívtak egy falunapra, s mint jeles vendég, még szónokolhattam is egy rövidet. Aztán kivonultunk a hajdanvolt Paptagba, a szabadidő parkba. Így, utólag elmondhatom, hogy annakidején részben egyetértettem, részben nem az egyházi vagyon elorozásával, eltulajdonításával, elvételével. Mert az igazságtétel, a hamisság és az aljasság csúful és kibogozhatatlanul összekeveredett. Magyarán szólva részben igazságot szolgáltatottak, részben egy máig ható ostobaságot követtek el. A nagybirtokokat, ahol a cseléd, a summás ugyanolyan megalázott és kizsákmányolt volt, mint a földesuraknál, én is felosztottam volna, de az egyházat kizárni a tanításból, a szociális gondoskodásból, minősíthetetlen, elvakult döntés volt.

Nálunk a Paptag egy részét felparcellázták, ahol hamarosan egy új falurész épült fel (neünk nem adtak házhelyet, mert húsz év után is jöttek voltunk), odébb ahol régen nyár-időben az „intelligencia” sütötte a szalonnát és nótázott, most néhány, valóban „rusztikusan ácsolt” építménnyel és egy szabadtéri színpaddal, ott az egész falu számára „létesült” szabadidő park. Jó időben itt találkozunk, nótáznak, netán szerelmeskednek a fiatalok.

A falunapnak itt zajló része fergetegesen gyönyörű volt. Talán azért, mert szinte egyetlen külső vendéget sem hívtak. Gulyás, meg bagulyás főtt a bográcsokban. Aztán megjött a lakodalmas menet, a fél falu népviseletbe öltözött ebből az alkalomból, hogy a másik felét szórakoztassa.

Én először jókorát szundítottam a tisztás szélén, aztán félre ültem, hogy egy nagyfröccs mellől csendesen figyeljem az eseményeket. Az áhított nyugodalmas szemlélődésben nem lehetett részem. Elkezdődött egy kegyetlen társasjáték.

Egymás után jöttek a falu idősebb férfiai, asszonyai egyazon csatakiáltással:

- Józsi, megismersz-e?

Akit megismertem, elégedetten biccentett, mosolygott, s vetett egy-két elismerő szót. Aki nem, az csalódott és mintha vizsgáznék, feltett néhány kisegítő kérdést.

Végül már azt is kezdtem megbánni, hogy hazahúzott a szívem és örömmel vállalkoztam az utazásra.

A nagy próbatétel végén hajolt be látóterembe egy kedves, csupa dudor arcú, kaján tekintetű figura.

- Józsi, megismersz-e?

Meg nem tudnám mondani, hogy fél évszázada vagy csak harminc éve láttam utoljára, de egy pillanatig sem kellett töprengenem.

- Tyetye, te vagy!

Azt hittem, most jön a levezető szöveg. Ám ehelyett ő jókorát rikkantott:

- Te meg Szudu vagy!

Velem tovább mit sem törődve, ugrándozva, tánclépésben távozott, s közben fennen hirdette:

- Kimondtam! Kimondtam!

Ehhez azt kell tudni, hogy Mátraballán az én időmben alig akadt olyan ember, akinek ne lett volna ragadványneve. Ez részben a célszerűség miatt volt így, mert állítólag a falut hajdan hat telkes jobbágy család, hat „had” alapította. Volt had, amelyben leginkább lányok

születtek és lassan felmorzsolódott, de volt olyan is, amelyik az elmúlt évszázadok alatt hihetetlenül gyarapodott. Napjainkban talán még az Úristent is Forgónak hívják Mátraballán. Kellott tehát hogy a leszármazottak később még egy második nevet is ragasszanak a vezetőknév mellé. De ez sem volt elég, majdnem mindenki megkapta a saját, kicsit csúfondáros ragadványnevét. (Egyszer erről is értekezek majd...)

És ha már belejötték a papnélküli keresztelőbe, ez a névadományozás kiterjedt a falu szinte minden lakójára.

Engem gyerekkoromban, mint kiderült Szudunak csúfoltak. Annyi gúnnyal és dühödt utálattal tudták kimondani, főleg a tölem nagyobbacska fiúk, hogy vadul tiltakoztam ellene, és nem egyszer kilátástalan csatározásba keveredtem. Egyetlen alkalommal igénybe akartam venni apámnak, az állomásfőnök úrnak a tekintélyét, és bemenvén az irodába, felpanaszoltam, hogy Farkas Feri megvert. Mire apám, szinte fel sem nézve az irományokból csak ennyit mondott: - Minek hagytad magad? Ezen felbuzdulva aztán küzdöttem a továbbiakban olyan vadul, hogy szemembe csak most, hat évtized múltán mondták újra gúnynevemet: Szudu.

Közben édesanyámtól, - aki apám halála után velem lakott Budapesten - megtudakoltam honnan származhatott az én csúfnevem. Kiderült, hogy a pólyából kibújván, vaskos fiúcska voltam és anyám húga, amikor nálunk nyaralt, becézgetvén Sudribunkónak nevezett. Miskolcon, Borsodban, ahol anyám családja hosszabb időn át élt, divatos becenév volt ez. Valaki a ballaiak közül meghallotta és ezt rövidítették le.

Az ugrándoza távozó Tyetye talán még mindig elvárta volna, hogy utána rohanjak és küzdőtérre változtassam a szabadidő parkot.

*

Legelőszőr az Ignácék eperfája jutott eszembe. Ez az eperfa ott állt majdnem a falu közepén a parókiával, nagyiskolával szemben. Egy volt jobbágyteleknek a sarkában, ahol a régi nagycsaládok felbomlása után öten-hatan is építkeztek.

Valami soronkívüli foglalkozásunk volt a kisiskolában, ahol a Fityingnek csúfolt tanító néni idomított bennünket, és anyám értem küldte a cselédlányunkat. Már alkonyodott, amikor szabadultunk. És a Nagysoron - így hívták a falu legszeleesebb utcáját - a Bernáték eperfája körül jókora tömeg verődött össze. Szorongva bámulták az eperfát, mivel lombjai közt az ágakon ott gurigázott a Fej. Fene tudja, hogy jutott ide a temetőből, de akrobatikus könnyedséggel pördült ide-oda, a lent báméskodó népség pedig szinte egyszerre kiáltott fel, a mozdulatait kísérve: - Most!

Máig szégyellem magam, mert hasztalan meresztettem a szemem, a Fejet én sajnos nem láttam. Most sem tudnám megmondani, ki volt a hívó, ki csak játszadozott, egyáltalán hogy kerülhetett az a Fej az Ignácék eperfájára, és hova tűnt később.

Mert engem a cselédlányunk elrángatott, nem tudván azt, hogy észlelésemnek később néprajzi értéke lehet.

Sajnos, így máig nem tudom megmondani, hogy egy árva koponya bukfencezett-e, vagy netán szakála is volt kender.

*

Másodjára - még mindig ott, a szabadidő parkban Tyetye testvérei jutottak eszembe.

Közülük a legidősebb Lisztyi, a csöndes alkalmazkodás művésze volt. Azidőben, amikor még gyermekek voltunk, a faluban élő „nadrágos embereknek”, vagy ha úgy tetszik, az intelligenciának családonként megvolt a maga patronált vagy kihasznált parasztfiúja. Egy nagyobb fiú, aki fát vágott, vizet hordott, üzenetet vitt, ha kellett: egyszerűen elvégzett minden munkát, amit nem akartak a cselédre bízni. Bata Laci kántortanítónál Lisztyi volt ez a bizalmas ifjú. Mindig szolgálatkész, mindig kedves.

Édesanyám jókorát bögött, amikor a Hosszúhátra induló summások között találkozott a kis Lisztyivel. Kék surc (festett vászonkötény) volt eléje kötve, mintha felnőtt lenne, és a vasvillát, amelynek hegyére „balesetvédelmi céllal” eltördelt kukoricacsövek voltak tűzve, éppen rakodta be a marhavagonba, melyben a summások utaztak. Tudom, hogy anyám könnyei nem sokat segítettek a kis summásgyerekek sorsán, de talán nem peregetek hiába.

Több, mint három évtizeddel ezelőtt, amikor dokumentumfilmet forgattunk a falumról, Lisztyi felesége megszólított, hogy a sorvadásban szenvedő, immár halálos ágyán nyugvó ember látni kíván. Azt történt ugyanis, hogy a *Megöltek egy lányt* című filmemben az egyik figurát az emlékezetemben kutatván, Lisztyinek neveztem el.

A sötétített szobában a haldokló ember megköszönte ezt az ötletemet, mert szegény úgy vélte, hogy ha ő eltávozik is az élők sorából, neve, ragadványneve még ki tudja meddig fennmarad. Nem tudta, hogy nálunk a filmek is korán halnak.

Ha emlékezetem meg nem csal, a második fiút Keselynek hívták. Ez igazából egy ló név. Szürkét jelent, és ilyen volt a fiú is. Nem is tudok róla semmi érdemlegeset mondani.

Ezután jött Tyetye, aki történetünk hőse, de itt és most éppen ezért átuagorható.

A negyedik fiú Jancsika volt. Rá tudtommal ragadványnevet nem akasztottak, mert a Jancsika elegendőnek bizonyult. Amikor harminc évvel ezelőtt az első dokumentumfilmet csináltuk, ki tudja miért, ő is szóhoz jutott és makacsul többször is elismételte születése titkát.

A fölös szaporulat ellen ezen a vidéken is időtlen idők óta védekeztek. A messzi múltban az orsó hegyes végével próbált valamit tenni az állapotos asszony, aztán az angyalcsináló bábák nyújtottak segítséget. Ha már megszületett a nem kívánt gyerek, könnyen előfordulhatott, hogy a köldökszínör tekeredett a kicsi nyakára. Így válik érthetővé Jancsika vallomása:

- Mikor születél?

- A legfiatalabb bátyám született kérlek szépen 1928-ban, én pedig 1935-ben. Megmondom őszintén ahogy van, engem nem örömmel vártak, mint az első gyereket, jaj istenem már sikerült-e vagy nem sikerült, de mégis meglettem. Ha nem vártak, mégis meglettem. Így mondom ahogy van. Édesanyám azóta is emlegeti, hogy amikor megszülettem, én egy nagy teknővel voltam. A bába ott volt, édesapám húsz pengőt kínált neki annakidején, azt mondta: fojtsa meg ezt a gyereket, vagy mit tudom én. Dehát a bába azt mondta, hogy ezt a gyereket nem lehet megfojtani. Hát aztán így maradtam én meg. Azóta is mondom, ha szidnak, hogy miért nem fojtottatok meg inkább a teknőben.

Ha Tyetyéről környezettanulmányt kellene készíteni, ezt tudnám elmondani.

*

Mint az előbbiekből kiderült, egy kis faluban sem ismerhet mindenkit közelebről az ember. Az idő múlásával kialakultak az „adatközlők”. Azok, akik a község múltjáról vagy jelenéről érde-

kesen, színesen, de egyben hitelesen is tudnak mesélni. Erthető módon az ember inkább az idősebb korosztályokból kereste a beszélgető társakat. Ám a kegyetlen idő megrostálta őket.

Ahogy a szabadidő parkban Tyetye tánclépésekkel távozott, tudtam, hogy nem menekülhet előlem. Megkeresem mihelyst lehet.

Darab idő múltán Horváth Dávid kitűnő fotóriporterünkkel, fotóművészünkkel szálltam meg a ballai vendégházban. (Merthogy ilyen is van már.) Amúgy Rejtő Jenősen szólva, hárman tértünk be hozzá: Dávid, én, meg egy üveg vörösbor.

Dávid szorgosan csattogtatta gépét, ami megerősítette Tyetye fontosságának tudatát, és oly szépen, oly hangulatosan mondta el kiskamaszkori summás élményeit, hogy hallgatva *Móricz* Boldog ember-ének és *Rideg* Indul a bakterház regényének hőse jutott eszembe.

Alig múlt tizennégy éves Tyetye, amikor hathónapos sunmáznak szegődötték Hosszúhátra. Szerencséje volt, mert kinevezték a főgépész kocsisának. Nagy taktikai érzékre volt szükség, hogy ezt a megbízatást ne veszítse el.

Mindenekelőtt kedvébe kellett járnai a főgépész feleségének. Az asszony elvárta, hogy a birtokon tett utakról soha ne térjen vissza üres kézzel. Hol mákot, hol babot, hol borsót, hol meg gyenge csöves kukoricát lopott, ezt azonban úgy kellett végrehajtani, hogy a főgépész se tudjon róla. Ott ült a gépész úr pedkesen a kocsin, s közben a fenekétől alig valamivel lejjebb az ülés alatt ott volt a lopott áru.

A főgépésznek is megvoltak ám az igényei. Számára ugyanis nagy szabadságot nyújtott, hogy asszonya nem tudhatta mikor hol és mi romlik el. Mentek a traktorhoz, a gőzgéphez, a cséplőgéphez, közben a főgépész úr hol itt ivott, hol ott kártyázott, hol meg más menyecskével töltötte az éjszakát. Erről viszont a feleségnek nem volt szabad tudni.

Volt, hogy feladat híján a szekér a javítóműhely előtt ácsorgott, a főgépész úr pedig otthon tanyázott. Ilyenkor a szerelők csináltak maguknak szabadidőt és elvárták, hogy Tyetye ne csak azt lesse, közeledik-e a főnök, de a nagykalapácsot az üllöhöz csapkodva még munkazajt is produkáljon.

Így a hármás igényt kielégítve vígan teltek a hathónapos summásság napjai.

*

Tyetye tulajdonképp szerencsés embernek mondhatta magát. Igaz, hogy ahogyan akkori-ban mondták „falarisu” buszon utazgatva (igazából egy nagy utazóládát szereltek a teherautóra), több mint harminc esztendőn keresztül járt a Nógrád megyei szénbányákba. Viszont még akkor küldték nyugdíjba, amikor nem kezdődött el a rendszerváltáshoz kötődő leépítés, zűrzavar. Így 1998. őszén negyvenöt ezer forint volt a nyugdíja, ami ezen a vidéken kiemelkedően magasnak számított.

Sajnos, meghalt a bátyja és meghalt a felesége is. Így aztán a sógorasszony főzött, mosott rá, gondoskodott róla.

Kiderült, hogy Tyetye nagyon egészségesen él. Ha nem volt túlságosan zord az időjárás, minden nap kiballagott a határba, az erdőbe. Leste a hajladozó menyecskéket és soha nem tért haza üres kézzel. Hozott gombát, erdei gyümölcsöt, ha mást nem, egy kis tűzrevalót. El is akart adni nekem két gyönyörű hullott szarvasagancsot, mivel előbb az egyiket, utána a párját is megtalálta. Baráti áron hússzezer forintot számot volna fel érte, ám amikor nem álltam rá az előnyös üzletre, ingyen nekem akarta ajándékozni. Nem értette miért nem fogadom el, pedig a kapuig kihozta utánunk.

Friss ballai tapasztalataimról cikket írtam az egyik napilapunkba. Illusztrációként *Beszélő képek* aláírással Dávid három fotográfiája is megjelent. És mit ad Isten, a bitang szerkesztők nem Tyetyét, hanem a héttérben hallgató sógorasszonyt választották.

*

A Tyetyénél tett látogatás megbolydította szunnyadó emlékeimet. Hiszen négy éven át együtt jártunk az elemi iskolába.

A kisiskola, melyet egy régi parasztházból alakítottak ki, pontosan szemben volt a templomlépcsővel. Meg kell mondani, hogy az első két esztendő nekem sem volt könnyű. Az apró ablakok miatt a tanteremben folyton félhomály uralkodott, de nem csak ez tette nyomasztóvá a légkört.

Volt egy fiatal tanítónő, aki a ház másik részében lakott, s akit féltékenységből kiutáltak maguk közül a falu úriasszonyai. (Tyetye szerint sötétedés után néha Balog Iván, a Tardonyai tanya bohém földbirtokosa vigasztalta, de ezért a közlésért nem vállalom felelősséget.) Mivel a faluban mindenkinek volt ragadványneve, egyszer ezt a kisasszonyt elkezdték Fityingnek nevezni. Természetesen nagy nyomozásba kezdett, ki a keresztapa. És a gyerekek egyértelműen az öt évvel idősebb bátyámra vallottak, aki haláláig tagadta, hogy elkövette volna e merényletet. Ettől kezdve - ámbátor az állomásfőnök fia volt - egyre rosszabb tanuló lett, a Fitying hátra ültette az utolsó padba a folyton fingó Szoka, meg Sinkó közé.

Én azt hiszem megérezhettem a veszélyt, mert a kisiskolás két esztendőmben olyan jámbor voltam, mint sem azelőtt, sem azután, úgy hogy egy iskolai előadáson a kis Jézuska szerepét is velem játszották el. Bokáig érő hosszú, fehér pendelyben ácsorogtam és drótra tekert aranyos szalag volt a dicsfényem. Osztálytársaim természetesen hülyének néztek, ellopták tízóraimat, Tyetye még most is emlegette, hogy milyen jó, borízú alma termett a kertünkben.

Ha én voltam a jámbor, Tyetye volt a rossz fiú. Így visszatekintve szinte hihetetlen, hányféle büntetéssel kellett az akkori gyerekeknek számolniuk. Fülhúzás csak óvatosan, hogy le ne szakadjon a gyerek füle. Hajhúzás. Vonalzóval körmös, mogyoróvesszővel tenyeres. Az első sor előtti számárpadra ültetés, a rosszul tanulók iskola utáni bezárása, tintaleves- és papírgaluskára. De a legfőbb büntetés mégis a seggreverés volt.

A kislányoknak rá kellett hajolniuk az első padra, és a tanító kisasszony felhajtotta a szoknyát, a barhétot, egészen a fehér pendelyig. A fiúknak le kellett hajolni, megfogni a cipőjük orrát, vagy jobb időben, amikor nem volt rajtuk se cipő, sem bakancs, a nagy lábujjukat.

A mi időnkben a legtöbbet vert gyerek Tyetye volt. Próbálta kitömní hol ronggyal, hol papírral a fenekét, de a tanító kisasszony gondosan tapogatott mielőbb ütött. Tyetye folyton hátra-hátra sandított, és amikor meglendült a pálca megpróbált hirtelen homorítani, mert a fizika törvényeinek ismerete nélkül tudta, hogy ha két test egyszerre, már mint a feneke meg a pálca együtt mozog, csökken az ütés ereje. Ha nem nézhetett hátra, akkor is valahogy megérezte, mikor kell mozdulni.

Talán ekkor éreztem először, hogy ha valaki nem bűnös, annak is lehet lelkiismeret-furdalása.

*

A sors, illetve a Duna TV, még pontosabban *Sára Sándor* nagy ajándéka volt számomra, hogy újra dokumentumfilmet készíthettem a falumról. Újra - mert mint írtam több mint három évtizeddel ezelőtt az apa *Nádasi László*val már csináltunk egyet, most pedig az ifjabb *Nádasy László*val, aki szintén filmrendező lett, adódott lehetőség a továbblépésre. Társam szigorúan meghagyta, hogy a felvételek előtt ne beszélgessek a kiszemelt szereplőkkel, mert akkor odalesz a felvétel hamva, hitelessége.

Egy hetet töltöttünk Ballán és az eredetileg megcélzott ötven perc helyett három részben százötven perc bemutatásra került anyag készült el.

Tyetyére természetesen a felvételek utolsó napján került sor. Addigra már csaknem teljesen megteltek a magukkal vitt kazetták, és szigorúan kiporciózták, hogy nyolc perc juthat erre az interjúra, semmi több. - Ráadásul a hangmérnök hazautazott, nélküle próbáltunk boldogulni. Mialatt *Baka Mari* a konyhában a mónárkalácsot sütötte, az ő udvarán próbáltam Tyetyével nyolc percen át mélyenszántóan diskurálni. Ráadásul mialatt a falu népe csaknem teljesen elhagyta a palóc nyelvjárást, Tyetye ebben kivételnek bizonyult.

A mozcinálásnál az író csak addig érdekes, míg az anyag „zsákba” nem kerül. Innen kezdve már kellemetlen mellékfigurává válik. Hasztalan könyörgtem *Nádasy Lacinak*, hogy legalább villantsa fel Tyetye figuráját, kérlelhetetlennek bizonyult, mondván, hogy *Oláh Annuska* szebben és érthetőbben elevenítette fel a summás évek emlékeit.

Igaz, hogy kazettákat vásárolva megőriztem a felvételek maradványát is, mégis nagyon rossz volt a lelkiismeretem, hogy Tyetye már megint nem kapja meg az őt megillető nyilvánosságot.

*

Hetvenedik születésnapomon és a nevem napján, (mivel a kettő egybeesik) volt a falumbeliek számára a művelődési házban a film „premierje”. A község alig több, mint kilencszáz lakosából száznegyvenen jöttek el. De nem csak ők voltak ott, hanem a holtak közül is megjelentek többen. A filmbe ugyanis beépültek a harminc évvel korábbi felvételek, így - mivel annakidején még nem voltak forgalomban a kamerák - a fiatalabb korosztálybeliek közül igen sokan itt találkozhattak először, itt látták beszélni és mozogni „őseiket”.

A készülődéskor kedvemet csak az rontotta, hogy alighanem Tyetyével is találkoznom kell, és készítenem a szavakat, hogyan fogom neki megmagyarázni az újabb mellőzést.

Erre azonban már nem került sor. Ez a vasgyúrónak látszó vidám öregfiú néhány napos betegség után meghalt az egri kórházban.

Elvitte humorát, emlékeit! Most futhatok utána...